

Марин Бодаков

ОЩЕ НЕ Е ЗАГИНАЛА

разговори с полски интелектуалци

Книгата се издава с любезното съдействие
на Полския институт в София.

Всички права запазени!

© Марин Бодаков – автор, 2021

© Кирил Златков – художник на корицата, оформление, 2021

© Издателство „Фабер“, 2021

ISBN 978-619-00-1424-9

Марин Бодаков

ОЩЕ НЕ Е ЗАГИНАЛА

разговори с полски интелектуалци

Ришард Криницки

Ева Липска

Зигмунт Бауман

Анджей Хвалба

Михал Рушинек

Данута Валенса

Олга Токарчук

Себастиан Кудас

Анджей Франашек

Ирена Груждинска

Марек Буенчик

Кристина Стрончек

Агам Загаевски

Марчин Яворски

Войчех Галонзка

ФАБЕР Велико Търново

2021

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

МАЩАБИТЕ НА КУЛТУРАТА | 11

Предговор на Правда Спасова

ЕЗИКЪТ НЕ МОЖЕ ДА СЕ ОПИТОМИ | 23

Разговор с Ришард Криницки

„Култура“, брой 34 (2017), 14 октомври 2011

ДА СПАСИШ СМИСЪЛА | 33

Разговор с Ева Липска

„Култура“, брой 29 (2016), 27 юли 2012

БЪДЕЩЕТО НЕ СЪЩЕСТВУВА | 39

Разговор със Зигмунт Бауман

„Култура“, брой 40 (2017), 23 ноември 2012

ИСТОРИЯ БЕЗ БЕЛИ И ЧЕРВЕНИ ПЕТНА | 51

Разговор с Анджей Хвалба

„Култура“, брой 14 (2015), 12 април 2013

ИМАТЕ ЛИ СНИМКА НА ПУСТИНЯ? | 61

Разговор с Михал Рушинек

„Култура“, брой 10 (2014), 14 март 2014

ВСИЧКО ИМА СВОЯТА ЦЕНА | 71

Разговор с Данута Валенса

„Култура“, брой 13 (2017), 4 април 2014

ОТМЪЩЕНИЕТО НА СЪРНИТЕ | 83

Разговор с Олга Токарчук

„Култура“, брой 1 (3058), 9 януари 2015

В ЧАСА НА СКЕПТИЦИЗМА | 93

Разговор с Ева Липска и Себастиан Кудас

„Култура“, брой 6 (3063), 13 февруари 2015

ЧЕСЛАВ МИЛОШ И ЙОСИФ БРОДСКИ МЕЖДУ ПОЛЮСИТЕ | 103

Разговор с Анджей Франашек и Ирена Груждинска-Грос

„Култура“, брой 27 (3084), 10 юли 2015

ПО СЛЕДИТЕ НА ДИГИТАЛНАТА МЕЛАНХОЛИЯ | 113

Разговор с Марек Биенчик

„Култура“, брой 45 (3102), 25 декември 2015

ИЗГОВОРЕНИТЕ КНИГИ НА РИШАРД КАПУШЧИНСКИ | 123

Разговор с Кристина Стрончек

„Култура“, брой 11 (3113), 25 март 2016

ПОЕТИТЕ СА СОБСТВЕНИЦИ НА МИНАЛОТО | 129

Разговор с Адам Загаевски

„Култура“, брой 1 (3146), 13 януари 2017

ЗА МЪЛЧАНИЕТО НА ПОЕТИТЕ | 139

Разговор с г-р Марчин Яворски

„Култура“, брой 43 (3188), 15 декември 2017

НЯКОГА ЩЕ ПИТАМ БОЯН ПЕНЕВ | 149

Разговор с Войчех Галонзка

25 юни 2019

„К“, брой 27(38), 19 юли 2019

МАЩАБИТЕ НА КУЛТУРАТА

Интересът на българската интелигенция към полската култура е отдавнашен и като че винаги е бил свързан с желанието за разчупване на традиционните схеми и отваряне към съвременното европейско изкуство – за какъвто и период да се отнася определението „съвременно“.

Още от двадесетте години на XX в. дейността на основното от Боян Пенев Българо-полско дружество лансира както романтично-героичната визия за полската литература, така и модернистичната ѝ алтернатива. Чрез преводи на автори, свързани с кръга „Млада Полша“, у нас навлиза и е широко обсъждана поетиката на европейския декаданс. Не непременно посредством най-качествените му представители: парадоксално, въпреки приятелството на Дора Габе с Владислав Реймонт, Нобелов лауреат за литература през 1924 г., по онова време у нас много по-интензивно е издаван Станислав Пшибишевски. Наивното ницшеанство на героите в романите и екзалтираността на драматургията му се оказват привлекателни за удивително широк кръг читатели: анкета на „Учителски вестник“ през 1928 г. го определя като любим автор на българските учителки. От своя страна Гео Милев също отпечатва в сп. „Везни“ програмните есета на Пшибишевски, от които научаваме, че „в началото бе похот“. Така модернистичната естетика на течения като „Млада Скандинавия“ и „Млада Германия“ става достъпна за широката публика в България не чрез творбите на

Стринберг или Метерлинк – известен е провалът на иницираната от Пенчо Славейков постановка на „Синята птица“ в Казанлък в началото на миналия век. Това става по-скоро чрез творбите на автор, чиито идеи представят постромантизма редуцирано и елементарно, но с притегателна славянска емоционалност. За ужас на остро противопоставящия се на невъздържаните „изригвания на голата душа“ Иван Вазов.

След Втората световна война и присъединяването на двете държави към т.нар. социалистически блок е взето институционално решение традицията на културното сътрудничество да продължи и през 1949 г. в София е открит Център за полска култура, днес наричан Полски културен институт. Веднага и особено след разхлабването на сталинския натиск върху културния живот (което в Полша е осезаемо и на практика след 1956 г. идеологическите императиви в изкуството са отхвърлени), той е възприеман от българската интелигенция като място, от което може да се надникне към широтата на европейските хоризонти чрез свободен достъп до културата на един славянски народ. През 70-те години на миналия век магазинът на Полския център беше особено притегателен: по стените висяха впечатляващи театрални плакати, българските карикатуристи чакаха с нетърпение новите броеве на „Шпилки“, архитектите се вдъхновяваха от „Проект“, учениците се редяха за новите плочи на изпълнители като Ниемен и Родович, студентите се възхищаваха на полския джаз. Обичахме да ходим там, защото изпитвахме радост от общуването с изкуство, изплъзнало се от изкуствения соцреалистически канон. При това нормално, официално и радостно общуване, неподлежащо на санкции, за разлика от скришното четене на руския дисидентски самиздат и заглушеното слушане на бардове като Галич и Висоцки, които ни въвеждаха в кошмарите на лагерната съветска действителност.

Така полската култура отново ни отваряше кръгозори, този път подборът на автори и артефакти изключваше

най-ексцентричните, но пак се намираха поводи за висшестоящо номенклатурно сумтене. Затова и я нямаше практиката на прожекции в залата на Центъра.

След 90-та година всичко се отвори. Центърът се превърна в Институт. Вече без книжарницата, затова пък се правеха изложби, показваха се новите наградени полски филми, финансираха се преводи. Полският институт организираше и премиерите на новоиздаваните книги, канеше от Полша техните автори. Неограничавана от метаестетически изисквания, полската държава показва как се грижи за разпространението на своята култура.

Тази нагласа на щедро предоставяне на артефакти, без непременно да се търси финансова компенсация, явно е присъща на голяма част от полската артистична интелигенция: гостуващите доскоро у нас полски автори не пестяха времето си за срещи и разговори с българската публика, не се изживяваха като скъпо платени лектори по американски маниер. В тази безкористна нагласа имаме възможност да се убедим и сега, по време на световната пандемия, когато съвсем безвъзмездно гледаме спектакли на Варшавската опера, на някои театри, а и на индивидуални творци. Поп и джаз изпълнители показват стрийминг свои концерти, изпълнени без непосредствена публика, затова пък със свободен достъп из целия свят, в продължение на дни. Така богатата полска културната атмосфера преодолява изолацията и границите.

И в тази ситуация Полският институт в София продължава усилията си най-новите артсъбития да навлизат в българския културен живот. Подкрепят се преводи, организират се изложби, а в библиотеката на Института могат да се намерят не само последните издания на поети и писатели, но и дискове с най-популярните полски филми от последните години.

Настоящата книга на Марин Бодаков е резултат от тази отвореност и щедрост. Тя е подбор от разговори с гостували у нас интелектуалци, именно по покана на Полския институт,

В периода между 2011 и 2019 година. Разбира се, през тези години гостите бяха много повече, но тук подборът е изключително прецизен. Направен е, от една страна, от автора, който е не само утвърден поет, но и преподавател по критика и критически практики във Факултета по журналистика и масова комуникация на СУ „Св. Климент Охридски“. От друга страна, това са интервюта, минали през цедката на вестник „Култура“, наследен от в. „К“, който в продължение на десетилетия беше синоним за високо интелектуално ниво в българската журналистика и до голяма степен определяше стандартите. Така чрез предложения сборник имаме възможност да се докоснем до най-добрите, поне до част от най-добрите съвременни полски творци, издавани в България.

Освен вече споменатия Владислав Реймонт полската литература има още трима съвременни нобелисти и те, лично или косвено, присъстват в интервюта от книгата. За Чеслав Милош Бодаков разговаря с проф. Ирена Груджинска-Грос, литературовед и историк на идеите, и с Анджей Франашек, литературен критик, редактор „Култура“ в католическия краковски седмичник „Tygodnik Powszechny“, а за Вислава Шимборска – с Михал Рушинек (секретар на поетесата в периода 1996 – 2012) в качеството му на председател на УС на фондацията, финансирана с непокътнатата приживе сума от наградата.

Онова, което прави впечатление, е общото между тези двамата, иначе много различни творци. Милош е обърнат преди всичко към полската история, в творчеството си често се противопоставя на националните митове, превърнати в популярни наративи. Същевременно осъзнава необходимостта от ироничност и съответно дистанцираност на изкуството. Въпреки че нарича полската литература „тайно братство със свои собствени ритуали за общуване с мъртвите“, той подчертава: „Тук плачът и смехът, патосът и иронията съществуват заедно, равнопоставени, насочени към историята, винаги алюзивни“. Именно чрез тази ироничност въпреки убеждението му, че поезията трябва да говори за единичното и уникалното,

локалните исторически наративи в творчеството на Милош се глобализират. От дисекция на полската история при определена политическа конюнктура те придобиват теоретичната дистанция на обща история на идеите. Шимборска от своя страна съзнателно се противопоставя на свеждането на стиховете ѝ до каквато и да е конкретика, било историческа или национална. Нейната ироничност е философска, а чувството ѝ за хумор е, както казва Михал Рушинек, „нейният начин на живот“.

Тази изкушеност към ироничното, смешното, парадоксалното е като че обща черта на всички интервюирани от Богачков полски литератори. Това несъмнено се отнася за Тадеуш Ружевич, представен от д-р Марчин Яворски от Познанския университет. Според него само с драматургията и поезията си, но и с поведението си Ружевич се стреми да демитологизира образа на поета, поставен на пиедестал. Мисля си, че го е мотивирало съзнанието, че това не би било едно осъвременено осъществяване на романтичния идеал (което само по себе си е нелепо), но нещо по-лошо: резултат от вкарването на твореца в месомелачката на масовата култура, която би го трансформирала в популярна знаменитост. И Ружевич се брани именно чрез ироничното си непостоянство относно ролята на поета и участието му в политическия живот.

„Без фантазия, хумор и ироничен скептицизъм не би имало голяма литература и изкуство изобщо“ – заявява и Ева Липска. Това за нея е преградата пред „медийната лавина“, която те повлича и „трябва да правиш всичко възможно, за да спасиш смисъла на живота“.

Според Ришард Криницки смисълът на „съществуването“ е онова, което търси поетът, и той търси път за намирането му в гномичната поезия. Адам Загаевски като че определя и основанията на това търсене. Той вижда в поезията начин да се „убегне на пазара“, нещо повече, шанс да се разчупят рамките на социалния свят и така да се доближим до „тавана на нашето съществуване“, което според него е сакралното.

Струва ми се, че тези щрихи достатъчно илюстрират задълбочената философичност на интервюираните творци, която не само характеризира полската поезия, но и обяснява нейната световна кариера. Същевременно тя е запазила своята полскост и е разпознаваема именно като такава. Защото не къса с културното си наследство, а го пази – независимо от политическата му оцветеност. Тази приемственост гарантира нейното богатство и жизненост. През годините се е осъществявала не чрез мъдри държавнически политики, а поради нагласата на самите творци, които се стремят да подкрепят както своите колеги, така и бъдещите поколения. Вислава Шимборска предназначава Нобеловата си награда за това, което е правила през целия си живот – да подпомага писатели и преводачи в затруднено финансово положение, затова гдџа пъти годишно се раздават помощи, както свидетелства нейният дългогодишен секретар. Подобна е загрижеността и на най-новата полска носителка на Нобеловата награда за литература Олга Токарчук, която завещава солидна сума за „подкрепа и промоция на полските, но също така и световните култура и изкуство“.

Иска ми се да се спра по-подробно на интервюто с Олга Токарчук. То е правено, преди тя да стане Нобелов лауреат, но пък повод е българският превод на любимата ми нейна книга „Карай плуга си през костите на мъртвите“. Това не е нито най-интелектуалната книга на Токарчук, защото се чете и може да се възприеме като криминален роман: във всеки случай става дума за убийство, за поредица от убийства, при това с най-разнообразни жертви. Но зад този първи план, зад интригата, завоалирано просветва категорично послание, което отговаря на собствената ми нагласа за отношението на човек към съществата от природата и към целия свят наоколо. Според Душейко, героинята на повестта, „сърната не е само животински вид, а равноправна на човека екзистенция. [...] Животното е нещо повече от животно – то е самостоятелно битие“. Това явно е трайно убеждение на Олга Токарчук, защото тя го

развива и в неща, писани съвсем наскоро – в есето, провокирано от коронавируса „Човек на ръба на света“, както и в новия сборник „Странни разкази“. Там „трансфугирането“ към животинските форми на битуване се предлага като алтернатива на човешкия бит, превърнал се в технологично свършена, но неуютна дистопия.

Токарчук, както и всички останали в подбора на Марин Бодаков, демонстрира силна ангажираност към глобалните проблеми, свързани със смисъла на нашето присъствие в света. Може да се каже, че това е характерно за повечето полски творци. Тази задълбоченост на полското изкуство, агресивна, всеобщи въпроси, дори когато призмата е някакъв национален наратив, го прави популярно и разбираемо навсякъде. Същевременно полската интелигенция е доста толерантна в отношението си към собственото си културно наследство: авторите не биват оценявани по политическа им ориентация, а по естетически качества. Така взаимните влияния не се късат поради промени в политическа конюнктура. Новото изкуство стъпва на богата традиция и е колкото световно, толкова и национално, а под традиция не се разбира използването на някакви езиково херметични диалекти или описание на местни обичаи, а награджането на литературни практики.

Философски, а и актуални социални проблеми разискват не само литераторите в интервюта от този подбор. Марин Бодаков и Христо Буцев (също по това време редактор във В. „Култура“) са успели да разговарят и с един от последните големи интелектуалци на XX век, социолога Зигмунт Бауман. След продължителното си изгнание от социалистическа Полша, той се върна и прекара последните си години там, а през 2012 г. гостува в България с лекция в Софийския университет. Въпреки напредналата си възраст Бауман впечатли не само със завидната бързина на мисленето си в непосредствен разговор, но и с пророческия си песимизъм относно процесите на световното развитие.

В книгата на Марин Бодаков присъства още един „звезден“ полски интелектуалец, чиито репортажи са не по-малко показателни за различните стандарти в различните точки на света и не по-малко прозорливи в прогнозите си от социологическите. С Кристина Стрончек е разговорът за посмъртно издадените и преведени у нас произведения на Ришард Капушчински „Автопортрет на репортера. Стремителният ход на историята. Записки за XX и XXI век. Другият“.

Разговаряйки, Бодаков не е пропуснал да потърси и българо-полски паралели. Очаквано най-благожелателен, дори лично пристрастен, е Войцех Галонзка – славист, дългогодишен дипломат в България, автор на изследването „Опитомяването на скорпионите. Поглед на един чужденец към българската литература“. Обаче в интервюто с проф. Анджей Хвалба, историк от Ягелонския университет в Краков, за историята на съвременността излизат неочаквани подобия. Ето какво констатира той: „Интелигенцията спря да говори с единен глас. Появи се въпросът има ли я въобще. В Полша и в цяла Европа интелектуалците изчезват. На преден план са политическите дейци и знаменитостите. Ако интелектуалецът си отвори устата (а това е възможно само след 12 вечерта по телевизията), веднага хващаш дистанционното и сменяш програмата. Хората вярват само на знаменитости, които твърдят, че са знаменитости“.

Оказва се, че в наши дни – както у нас, така и в Полша – никому не хрумва да разглежда поетите като знаменитости. Нещо повече, опростената парадигма на комуникация, съпътстваща нашия чалгизация, се оказва и полско явление. Според литератора Марек Биенчик „там, където има редукция в езика, има и редукция в мисленето. Когато следим политическите дебати, виждаме как процесите се отразяват – и на очи се набиwa редукцията на понятия, на цели концепции“.

Нека тези прилики не ни утешават с идеята, че дефектите на българската съвременност се вписват в световни

тенденции, защото и най-предубеденият читател, разлистил този сборник с интервюта, ще признае, че сравненията са възможни, но става дума за съвсем различни мащаби, а и за предупреждения, които все още не са станали свършен факт.

Полският мащаб на културата се проявява и в интервюто с Данута Валенса по повод на автобиографичната ѝ книга. Вместо да се опитва на яхне световната слава на съпруга си, впрочем пореден полски Нобелов лауреат (за мир през 1983 г.), госпожа Валенса демонстрира скромност и нежелание да се изказва по световни, естетически и т.н. проблеми. Съвсем естественото ѝ признание, че когато намирала време след многобройните си задължения, просто е четяла Библията и е размишлявала върху нея, съвсем не звучи ретроградно, а демонстрира високо ниво на обществено поведение, чуждо на показната претенциозност на „знаменитостите“ от телевизионните екрани.

Задавам си накрая въпрос: какво може да научи българският интелигент от тази колекция интервюта. Онова, което ми се струва най-важно, е: смирение. Защото е изправен пред славянска, но и глобална култура, в която поетите са високообразовани интелектуалци, а интелектуалците продължават да са будители на своя народ.

Правда Спасова

Езикът не може да се опитоми

Разговор с Ришард Криницки

Българският превод на „**Камък, скреж**“ от 2005 г., по повод чиято премиера у нас гостува **Ришард Криницки**, е допълнен с отдавна изчерпвания сборник „Магнетична точка“ на издателство „Стигмати“ (1997), отново в завладяващия с изисканата си строгост превод на Вера Деянова, на която съм задължен за този разговор. „Камък, скреж“ е последната книга под редакцията на Малина Томова, която наложи пред българската публика името на Криницки и обичаше да казва, че неговата поезия е спасявала живота ѝ.

На представянето на книгата в Полския институт споделянето от д-р Войчех Галонзка потвърди представата за Криницки като за загадъчен, трудностъпен и въпреки това много приветлив човек, чиято синтетична мисъл съвсем естествено го поддържа на известна дистанция от читателя. Галонзка коментира беззаглавното стихотворение „*Сляпо? Глухо? Нямо? / Неизповедимо: // Има го.*“ на Криницки, което днес е гравирано с големи букви на стената на един лицей в Люблин. Литературоведът се фокусира върху отказа на Криницки от последния ред на този текст – „Боли.“, за да покаже не само стремежа на поета към лаконизъм, усложняващ съдържанието... Според него в мисленето на Криницки Човекът се равнява на нищото и именно това Нищо пътува в контекста на Бога. Криницки се

отказва от гумата „боли“, защото това, което го има, винаги боли. С този текст поетът назовава Бог, внуши Галонзка – Бог понякога е спял за човека, понякога е глух за него или ням, но той винаги съществува. И Човек винаги съществува, като и ако осъзнава съществуването си в Бога.

В стихотворението „Начин“ заявявате: *От вестниците вече чета само заглавията,/ докато си купувам билет./ Със спестената сума си купувам от евтината сергия/ не една творба, бестселър преди година*. Бих искал да ви помоля да продължите: *закъде е този билет? Закъде е билетът на един поет в света, който описвате?*

В случая билетът е просто за трамвая. Но всичките си пътешествия дължа единствено на поезията, защото по света все още има места, където се интересуват от поетите. Ако не бях поет, нямаше да долетя до Токио на поетически фестивал. В София идвам от Киев. Както пишеше Збигнев Херберт, пътуването трябва да бъде дълго. Но, за съжаление, тъкмо за такова пътуване вече не ми остана време. Цитираното от вас стихотворение представя синтетично ситуацията на съвременния писател и, по-точно, на неговото произведение. Излизат много книги, но само някои стават бестселъри. В Полша новоиздадената книга живее една година. Това е донякъде по вина на данъчната система – книгата живее само година, а после дори и бестселърите попадат в книжарниците за по-евтини книги. Сергиите бяха веднага след 89-а година – навсякъде имаше такива сергии. Сега книгите влязоха в книжарниците, където им е мястото.

Много често, когато говорим за литература, говорим за проза-та. Колко, обаче, живее една редова поетическа книга в Полша?

Едната година важи и за поезията. Проблемът е в това, че издателят трябва да плаща данък както за продадените книги през въпросната година, така и данък за непроданите книги, които пази на склад. Затова издателите се освобождават от книгите, предлагайки ги на по-евтини книжарници, които са един вид като някогашните евтини лавки за месни обрезаки. Трудно е да намериш книга, издадена преди повече от година. Аз като издател, обаче, не си давам книгите там и плащам данък склад. Това е разликата ни с Германия, където можеш във всяка книжарница да си поръчаш книга, излязла преди години, стига да не е изчерпан тиражът, разбира се.

Превеждали сте Паул Целан, Нели Закс, Ханс Магнус Енценсбергер – бих казал, че непреводимостта е най-малкото общо кратко на превежданите от вас поети. Така ли е? Пренасяте ли опита от превода в собствените си стихове?

По-скоро обратното. Върху преводите на техните стихове неминуемо се наслаждава Ришард Криницки. Нели Закс и Паул Целан са ми много близки като поети, макар да са много различни. У Нели Закс доминира метафората, у Целан – образът. Енценсбергер, от своя страна, е здраво свързан с актуалните теми на съвременността. Те се различават помежду си, но са ми близки. Превеждал съм и други немски поети с по няколко стихотворения. Когато бях млад, започнах преводаческото си дело с Бертолт Брехт. В него разпознах много от действителността, когато живеехме под комунизма. Цензурата, обаче, отстраняваше някои от преводите ми на Брехт. Затова през 1980 г. издадох неговите избрани стихове в подземните издателства. Превеждал съм Райнер Кунце, забравения австрийски сюрреалист Макс Холцер, Юрген Фукс... Но най-близки са ми тъкмо изброените от вас.

Все по-лаконичните ви стихотворения оставят впечатление за извънредна сдържаност и хигиена на писането. За остро усещане за миг. Уместно ли е да виждам зад тази сгловка междо словесен минимализъм и нравствен максимализъм форма на съпротива? И ако е така, съпротива срещу какво точно е тя?

Съпротива? Не, това е моята защита в свят, който ни атакува с изобилна маса различни думи. При комунизма това беше пропагандата. Изливащият се новогovor постоянно изискваше нещо от нас, сееше непрестанно лъжата, извращавайки действителността. Тогава търсех начини да описвам тази действителност правдиво. От друга страна, човек винаги може да пише по-прецизно – и кратко. А и аз съм аскетична натура. Много близка ми е гномическата поезия – от двустихията до изреченията на Адам Мицкевич. В тези свои творения Мицкевич се приближава до Ангелус Силезиус. Хайку не е европейска като дух поезия, но този вид писане също ми е много близко.

И далекоизточният Исса, който се появява при вас в стихотворенията ви.

Той е любимият ми поет.

Гномичната поезия не ви ли приближава до философията?

Изворите ѝ ще намерим при изворите на философията. Тогава те още не са били отделени. Традицията на хайку е различна, но ако я сравним с гномичната поезия, това са различни начини за изразяване на едно и също: на мигновеното озарение. На отмирането.

В „Камък, скреж“ се срещат много имена на поети. Как предпочитате да общувате с поетите – наяве или четейки?

И едното, и другото. В моите стихове се появяват не само имена на поети, на които съм длъжник и като на личности, и като на поети. С някои, като Херберт, бях много близък приятел. Поезията на Шимборска ми е страшно близка, а и имам щастието да я печатам в своето издателство. Юлиан Пшибош също се появява в „Камък, скреж“. Авангардистът Тадеуш Пайпер, чието разбиране за поезията оформи самия мен като поет – също. Понякога дори се старая да призова имената им в стих. Защото постоянно забравяме хората. Аз не мога да припомня всички имена на отишли си хора, но поне да припомня имената на поетите. А в стиховете ми има и много скрити цитати – от Шекспир до кого ли не.

Какво изоставяхте в пътя си на поет? Нека в памет на Малина Томова, вашата българска издателка, да поставя още веднъж нейния въпрос към вас отпреди години: как се преплетоха у вас поезия и биография?

Не крия, че моята поезия е много близко свързана с моя живот, но не за всяко стихотворение важи това – има и такива, плод единствено на въображението. Стиховете ми са свързани с моя опит, но има известна граница на изповедта. Съществува онази съдържаност на поета, за която говореше Тадеуш Пайпер. По нея съвременният поет се различава от сантименталисткия поет, от поетите на романтизма. У някои поети тази граница на изповедта, отвъд която не бива да се преминава, е отчетливо видима – примерно у Херберт. Но, разбира се, съществува и опитът, който не можем да изразим. Това са двете ми ограничения – от една страна, много личните неща, от друга – това, което нямаш силите да изразиш. А имам и обсесята, че някой мой стих може да нарани някого. Писал съм:

Искаш да живееш, крехък стих?

*Ако ще будиш отчаяние и причиняваш болка –
умри, махни се.*

Какво е мястото на религията във вашите стихове? Религиозното светоусещане може ли да сковава – или пък да освобождава – лирическото светоусещане? Питам ви като човек, израсъл във Вулгарно атеистична страна.

Не знам дали съм в състояние да ви отговоря, защото аз не се чувствам религиозен поет. Милош имаше съзнание за религиозен, католически поет. Поетът, иска или не иска, обаче, трябва да се докосне до религията – след Холокоста това просто е неизбежно. Поетът търси свой отговор за смисъла на съществуването. Всъщност, търси как по-прецизно да постави своя собствен въпрос. Поетът, който се опитва да постави този въпрос, през цялото време е на границата на ереста.

Фактът, че сте роден в концлагер, доколко предопредели пътя на поезията ви?

Аз съм роден през юни 1943 г. и не помня нищо от концлагера. Но това е една от темите, които не докосвам, защото е свързана със съдбата на моите родители. Има граница, която не мога да прекрача. Мога да кажа само, че обикновено човек има родно място, към което е някак си привързан. Но аз не мога да се отъждествя с точно такова място. А и него го няма. Преди три години ме поканиха в Санкт Валентин. При моето раждане това е било необикновено градче с третата по големина фабрика за танкове в Германия. Освен лагера Виндберг, е имало още един лагер. Недалеч пък е лагерът Маутхаузен.

Как се почувствахте при това посещение?

Това е проблемът – не мога да се почувствам като в родно място. Моите домакини се опитваха да намерим мястото на лагера – сега там по гористия склон има хубави еднофамилни къщи. Няма никаква следа от миналото. Дори символичният

знак за концлагера е поставен на друго място, та местните хора да не изпитват дискомфорт.

Роген в „никъде“, тогава сте гражданин на света?

Да. Така излиза.

Последно. „Езикът, това диво месо...“, казвате веднъж – трябва ли да се грижим езикът да стане питомно месо?

Езикът не може да се опитоми. Това диво месо всъщност е рана. Тя никога не зараства.

Искам да ви благодаря за въпросите. Много рядко един поет чете внимателно друг поет.

Превод от полски Вера Деянова

29 септември 2011, София

Ришард Криницки е смятан за един от най-големите съвременни европейски поети. Ключова фигура в „Новата Вълна“ полска поезия, редом с Адам Загаевски, Юлиан Корнхаузер, Станислав Баранчак, Ева Липска. Именно на Криницки Збигнев Херберт посвещава легендарното си стихотворение „Малко ще остане Ришарде наистина съвсем малко/ от поезията на този безумен век (...)“.

Роген е през 1943 г. в Санкт Валентин, Австрия. По-късно семейството му се преселва в Полша. Изучава полска филология в университета „Адам Мицкевич“ в Познан. В началото на 70-те години на XX век списва активно в литературното издание „Студент“. През 1975 г. подписва хартата „Мемориал ‘59“ срещу промяна в конституцията – факт, довел до дългогодишна

забрана да публикува каквото и да било. По време на военното положение в Полската народна република дейно участва в нелегалната дейност на „Солидарност“.

През 1988 г. Ришард Криницки основава заедно със съпругата си Кристина Криницка „Издателство а5“. Издател и коментатор на поетичното наследство на Збигнеф Херберт. От 1991 г. е редактор на единствената в Полша поетическа поредица на издателство „а5“, в която досега са излезли 68 книги. Сред авторите са Вислава Шимборска, Збигнеф Херберт, Адам Загаевски, Станислав Баранчак...

Криницки е удостоен с наградата „Кошчелски“, наградата на Полския ПЕН-клуб, сребърен медал „Глория Артис“...

„Култура“, брой 34 (2917), 14 октомври 2011

Да спасиш смисъла

Разговор с Ева Липска

На 31 август, 2012 в Полския институт се състоя премиерата на стихосбирката на Ева Липска „Портокалът на Нютон и други стихотворения“ (ИК „Стигмати“, подбор и превод от полски Вера Деянова, 2011). Ева Липска беше любезна да отговори на въпросите на Марин Бодаков преди гостуването си в София.

Променяше ли се вашата представа за лириката през годините?

Не бих казала. От дълги години възгледите ми в това отношение са доста устойчиви. Знам за какво още бих искала да напиша. Проблемът е единствено в това да намериш адекватните „словесни инструменти“, за да го изразиш.

Творчеството на кои полски поети приемате за най-близък съсед на своето собствено творчество? И какво ви отдалечава от тях?

Мога да говоря само като читател на поезия, но то няма нищо общо с моето творчество. Близки са ми стиховете на мнозина поети, не е възможно да спомена всички. Сред тях са автори, като Вислава Шимборска, Тадеуш Ружевич, Збигнев Херберт, Чеслав Милош, както и някои от по-младото поколение... Ви-наги повече са ме инспирирали прозата и есеистичните книги.

Йосиф Бродски смяташе полската поезия за може би най-значимата национална поезия през XX век. Ако му се доверим, на какви социални и политически причини, според вас, се дължи този феномен?

Едва ли някой ще знае защо се случва тъкмо така. Наистина, продължаваме да сме значителен „поетически минен басейн“. Трудно е да се каже дали причината за това са политическите събития, защото и други страни преживяха подобни събития. Интересни са словашката и чешката поезия. Сигурна съм, че и в България има интересни автори. Жалко, че разполагаме с толкова малко преводи, да се надяваме, че това ще се промени...

Какво означава Краков за един съвременен поет?

За мен Краков – това са хората: приятели, близки, познати. В този град живяха двама Нобелови лауреати, Вислава Шимборска и Чеслав Милош, и това беше допълнителна „украса“ за града ни... Също толкова близка ми е и Виена, където прекарах няколко години от живота си, работейки в Полския културен институт.

Каква цена плаща един поет за уединението си в свят, изцяло подвластен на медиите?

За щастие, в тези медии има и много поезия. Погледнете колко интересни са интернет-форумите, които публикуват стихове. Човекът на изкуството, артистът, а това се отнася и за музикантите и художниците, е обречен на самота. Но това е добра самота, вдъхновяваща, подбуждаща мисълта. Без нея не си представям възможността за творене.

Вие ли сте най-добрият критик на собствените си стихове? Какви са отношенията ви с критиката?

За съжаление, критиката в Полша е в криза. Моето поколение все още имаше шанс с превъзходни критици, които ни въвеждаха на литературната сцена. По принцип това бяха по-възрастни колеги, често пъти хора на науката, литературоведи, есеисти. За щастие аз съм в състояние да гледам на собствените си стихове от дистанция, да ги оценявам критично. Освен това, имам няколко по-близки личности, които ми помагат в това.

Възможно ли е, според вас, да разглеждаме етиката и естетиката в литературата разделени една от друга?

Естетиката е широко понятие. Гърците са ценили хармонията, виждали са красотата като подражание на действителността, *mimesis*. Аристотел ѝ посвещава своята „Поетика“. Хораций е смятал, че поетът е като пчелата, която събира цветен прашец, за да го претвори в мед... Етиката има морално измерение. И ето, красотата и истината – неразривно свързани ценности... В живота нещата изглеждат по-различно. От историята познаваме хора на изкуството, които са служували на властта... Етиката и естетиката трябва да вървят неразделно една с друга; етиката е „въпрос на вкус“, както писа Збигнев Херберт в прекрасното си стихотворение „Силата на вкуса“.

Вие сте били един от най-близките хора на Вислава Шимборска. Какво правеше нейното присъствие неповторимо? Какво научихте в общуването с нея?

Този род приятелства са важни и често се оказват решаващи за живота ни. Когато се запознах с Вислава Шимборска, бях на осемнайсет; разговаряхме за историята, за книги, за времето, в което живеем. За мен това беше труден житейски момент, имах проблеми със здравето и Вислава много ми помогна в онзи период.

Често вие описвате високото през ниското и ниското през високото. Могат ли иронията и парадоксът в литературата да бъдат оръжие срещу еднозначността и категоричността на изразяване, които ни притискат отвсякъде?

Иронията, парадоксът са ми били винаги близки. Позволяват ми да се дистанцирам и да си изработиш собствена оценка за действителността. Обичам иронията във философията; учили сме се на нея от Сократ. Без фантазия, хумор и ироничен скептицизъм не би имало голяма литература и изкуство изобщо.

Пестеливият ви изказ внушава особена мистериозност на фактите, които назовавате във вашите стихотворения. Пазите ли се от обобщения?

Мисля, че често използвам обобщения, но искрено ще призная, че не се замислям над това... оставам тези загадки на историчите на литературата.

Как общувате с преводачите си?

Обичам моите преводачи и страшно много ги ценя. Защото е необходима малко лудост, за да превеждаш поезия, нали? Преводачите приличат на въжеизграчите в цирка. Най-лек полъх на вятъра, тоест, „безсилие в думите“ може да ги събори. Когато аз не мога да се справя с някой стих, мога да го изоставя и да напиша съвсем друг, нов. А преводачът е затворен в „клетката на оригинала“ и няма изход... Посветих им стихотворението „Моите преводачи“, публикувано в томчето „Някъде другаде“. Някои асоциации не се поддават на превод в даден език, трябва да се търсят други изразни средства; това не е никак лесно и затова не преставам да им се възхищавам... Дали не щеше да е по-добре да си пианист?

Какво бихте посъветвали младите писатели, изправени пред шума на литературния пазар? Застрашен литературен род ли е поезията?

Безличието, бездарието, баналностите, повърхностността – или всичко онова, което, както би казал Теодор Адорно, представлява цялата тази „културна индустрия“, са сериозни заплахи. Повлича те медийната лавина и трябва да правиш всичко възможно, за да спасиш смисъла на живота. И макар че си оставаме „това, което не разбираме“, казано с думите на Карлос Фуентес, все пак си мисля, че си струва да откриеш смисъл в това, което в някаква степен е престанало вече да бъде такова...

Превод от полски Вера Деянова

Ева Лунска е автор на над 30 тома с поезия, на „Живот ерзац – Ersatzleben“ (1998) и номинираната за литературната награда НИКЕ повест „Сефер“ (2009). Стихотворенията ѝ са преведени на над 40 езика, като в България са издадени „Ваканцията на мизантропа“ (1994), „Портокалът на Нютон“ (2012) и „Скъпа госпожо Шуберт...“ (2014). Поетесата е отличена с многобройни награди, между които литературната награда „Гдиня“; международната награда *Ispazia all'Eccellenza al Femminile* 2014, наградата *The European Atlas of Lyrics*...

„Култура“, брой 29 (2956), 27 юли 2012

ОЩЕ НЕ Е ЗАГИНАЛА
Разговори с полски интелектуалци
Марин Бодаков

Първо издание

Редактори: Копринка Червенкова и Силвия Чолева

Художник: Кирил Златков

Коректор: Севда Драгоева

Печат: Фабер

ISBN 978-619-00-1424-9

www.faber-bg.com